

Bolvári-Takács Gábor

Csendben a csúcson

Vázlatpontok Losonczi Pál államfői portréjához

Losonczi Pál, aki 1967-87 között látta el a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke, tehát az államfő tisztségét, 2005. március 28-án, életének 86. évében hunyt el. Korábban az ötvenes évek sikeres tsz-elnöke, majd a gazdasági reform előkészítésének időszakában agrárminiszter volt. Személyisége mégsem hagyott maradandó nyomot a magyar történelemben, a fiatalabb generációk számára neve idegenül cseng, sőt az Elnöki Tanács intézménye is csupán az alkotmányjog-történettel foglalkozók számára ismert. Éppen ez teszi szükségessé, hogy bemutassuk őt, ráirányítva a figyelmet az általa betöltött funkciók pártállami nómenklatúrában elfoglalt helyére, s ezzel néhány ponton megvilágítsuk az ún. „kádári konszolidáció” és a „szövetségi politika” fogalmát.

Losonczi életpályája viszonylag könnyen áttekinthető, hiszen csupán három munkahelye volt: 1948-60 között a barcsi Vörös Csillag Mgtsz elnöke, 1960-tól 1967-ig földművelésügyi miniszter, majd 1987-ig, nyugdíjba vonulásáig, államfő. Korábbi tanulmányunkban életének első, agrárpolitikai szakaszát tekintettük át.¹ Most államfői tevékenységének egyes elemeit, illetve, ezzel összefüggésben, a szovjet típusú államszervezeti modell sajátosságait kíséreljük meg bemutatni.

A kollektív államfő intézménye a szovjet államszervezeti modell fontos eleme volt. „A Szovjetunió államszervezetének egyik, következetes demokratizmusát kiemelő sajátossága a személyes államfő hiánya.”² – olvashatjuk a korabeli szovjet tankönyvben. A szerző az államfői jogkörbe tartozó feladatok kapcsán megállapítja: „A burzsoá államokban ezeknek a ténykedéseknek legnagyobb részét az elnök vagy a király személyében egyéni szervre bízzák. A mi államunkban viszont demokratikus testületi (kollegiális) szerv intézi őket.”³

A Szovjetunióban a parlament és az államfő szerepe és súlya a pártapparátushoz és a párttisztviselőkhez képest mindig másodlagos volt. Az 1917-es forradalmat követően a Szovjetek Összoroszági Kongresszusa választotta meg a parlament szerepét ellátó Központi Végrehajtó Bizottságot, amelynek státuszát az 1923-ban hatályba lépett első („lenini”) szovjet alkotmány megerősítette.⁴ A Szovjetunió második, ún. „sztálini” alkotmányát a VIII. szovjetkongresszus 1936. december 5-én fogadta el. Ennek alapján 1937. december 12-én immár közvetlenül választották meg az állampolgárok a KVB helyébe lépő Legfelsőbb Tanácsot, amely 1938. január 14-én tartotta alakuló ülését. A LT saját soraiból Elnökséget választott, amelynek elnöke, 16 elnökhelyettese (tagköztársaságonként egy fő), titkára és további 15 tagja volt. Az államfői jogkört e testület gyakorolta.⁵

A második világháború után szovjet befolyási övezetté vált kelet-európai országokban az államszervezeti modell – Moszkva nyomására – átalakult. Az új, sematikus alkotmányok

alapján kreált államfői testületek alapvetően elnök, elnökhelyettes(ek), titkár és tagok összetételben működtek, csak a létszámuk volt eltérő. Albániában a Népgyűlés Elnöksége, Bulgáriában, Lengyelországban és a Német Demokratikus Köztársaságban az Államtanács, Csehszlovákiában a hagyományos köztársasági elnöki poszt mellett is a Szövetségi Gyűlés Elnöksége, Jugoszláviában a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Elnöksége, Romániában pedig ugyancsak az Államtanács (amelynek elnöke utóbb a köztársasági elnöki címet is felvette) látta el a kollektív államfő feladatait.⁶

Az 1949-ben hatályba lépett magyar alkotmány szintén ezt az államszervezeti modellt vette át: az államfő intézménye a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) lett. Az 1951-ben megjelent egyetemi tankönyv Sztálint idézi, amikor a kollektív államfő intézményének a végrehajtó hatalom, mint önálló burzsoá hatalmi ággal szembeni fölényét bizonyítani kívánja, hiszen „a legfelsőbb szervek ilyen kiépítése a legdemokratikusabb, mert biztosítékot nyújt az országnak a nem kívánatos véletlenek ellen.”⁷ Az általános iskolák VIII. osztálya számára kiadott *Alkotmánytan* 1. fejezete pedig egyszerűen Dzsambul: *A sztálini alkotmány* c. versével kezdődik.⁸

Bihari Ottó megfogalmazása szerint a NET „az országgyűlést helyettesítő kollektív szerv, egyben egyes államhatalmi és az államfő funkciókat ellátó intézmény”,⁹ s e definíció alkalmasint jobb, mint az alkotmányé, amely leírást nem, csupán feladat- és hatásköri felsorolást adott.¹⁰ A NET jogosítványai alapvetően két fő csoportra voltak oszthatók: helyettesítő jogkörre és saját jogosítványokra.

A helyettesítő funkció jelentőségét nehéz lenne túlbecsülni: a NET gyakorolta az országgyűlés teljes jogkörét, ha az nem ülésezett. Az alkotmányt nem változtathatta meg, de a kizárólagos törvényhozási tárgyakon kívül bármely tárgykörben döntést hozhatott, erről saját hatáskörben törvényerejű rendeletet alkothatott, amellyel törvényeket módosíthatott, vagy helyezhetett hatályon kívül. Elvileg az országgyűlés hatáskörébe tartozott a minisztériumok létrehozása, illetve átalakítása, továbbá a minisztertanács elnöke és tagjai, a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész megválasztása, a gyakorlatban azonban a NET vette át ezt a feladatkört. Az országgyűlés által elfogadott törvényeket is a NET elnöke és titkára írta alá, és az elnök hirdette ki.

A saját jogosítványok első alcsoportja a hagyományos államfői jogkör elemeivel függött össze, úgymint: a) az országgyűlés tevékenységével kapcsolatos jogok (választások kitűzése, választókerületek megállapítása, az országgyűlés összehívása, törvénykezdeményezési jog); b) kinevezési jogok (államtitkárok és más fontos állami tisztségviselők, nagykövetek, tábornokok, a legfőbb ügyész helyettesei kinevezése, a hivatásos bírák megválasztása); c) kitüntetések adományozásának és külföldi kitüntetések viselési engedélyezésének, továbbá a kitüntetéses doktorrá avatás joga; d) nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő jogok (új állam elismerése, nemzetközi szerződések megkötése, diplomáciai kapcsolat és külképviselet létesítése, magyar nagykövetek akkreditálása, külföldi nagykövetek fogadása); e) kegyelmezési jogkör (közkegyelem gyakorlása, egyéni kegyelmezés).

A saját jogosítványok második alcsoportjába tartoztak azok, a mai joggyakorlatban leginkább az alkotmánybíróság jogkörébe sorolt jogosítványok, mint az alkotmányosság védelme, az alkotmányba ütköző alsóbb szintű jogszabály megsemmisítésének joga, illetve a helyi tanácsok működése feletti törvényességi felügyelet. A NET tűzte ki a tanácsstagi választásokat, döntött községalakításról, várossá nyilvánításról és egyéb területszervezési kérdésekről. Elrendelhetett népszavazást, döntött állampolgársági ügyekben, és meg-

adta vagy megtagadhatta a hozzájárulást a magasabb egyházi tisztségek betöltéséhez. A NET 21 főből állt: egy elnök, két helyettes elnök, egy titkár és 17 tag. Országgyűlési képviselőknek kellett lenniük, hiszen az országgyűlés a választások utáni alakuló ülésén, saját soraiból választotta meg a testületet. A kormány tagjait és az államtitkárokat nem lehetett megválasztani, más összeférhetetlenséget azonban az alkotmány nem tartalmazott, így két ízben is előfordult, hogy pl. az országgyűlés elnöke is a testület tagja volt.¹¹ A NET határozatképességéhez 11 fő, köztük az elnök (vagy az egyik helyettes elnök) és a titkár (vagy egy öt eseti jelleggel helyettesítő tag) jelenléte kellett. A NET elnöke ellátta azokat a feladatokat, amelyek értelemszerűen az államfő személyéhez kapcsolódnak (pl. külföldi nagykövetek fogadása, kitüntetések átadása, stb.). A helyettes elnökök jogállását azonban az alkotmány nem szabályozta. „Tulajdonképpen az égvilágon semmi önállósága, körülírható feladata nincs az elnökhelyettesnek. Munkája akkor van, ha az elnök távol van, vagy ha a feladatok egy időszakban úgy alakulnak, hogy csak egymás közti megállapodással, munkamegosztással lehet a követelményeknek eleget tenni.” – emlékezett Sarlós István, egykori helyettes elnök.¹²

Magyarországon azonban a kollektív államfő intézménye – az alkotmányjogi jogálláson túl – informális funkcióval is bírt. Kádár János felfogása szerint a NET a *népfrontpolitika* letéteményesének számított, ezért az MSZMP első titkára végletekig menően ügyelt arra, hogy a testület összetétele legalább személyi vonatkozásokban tükrözze az egykori koalíciós pártok maradványait. Ezt erősítendő kaptak helyet a volt államfők, így a szociáldemokrata Szakasits Árpád (államfő: 1948-50) 1958. novemberétől 1965. májusi haláláig, a szintén szociáldemokrata Rónai Sándor (államfő 1950-52) 1956. júliustól 1965. szeptemberi haláláig¹³, valamint a kiscgazda Dobi István (államfő: 1952-67) 1968. novemberi haláláig. Szintén a volt koalíciós pártok képviseletében kapott helyet a kiscgazda Barcs Sándor (1953-1989, megszakítással¹⁴), Ortutay Gyula (1958-1978, haláláig) és Mihályfi Ernő (1949-72, haláláig¹⁵). A képet a parasztpárti Nánási László (1949-1985, haláláig), illetve Erdei Ferenc (1965-1971, haláláig) tették teljessé. Emellett a hatvanas évektől különös hangsúlyt kapott az egyházak megjelenítése, így tag volt Bartha Tibor református püspök (1963-89) és Bíró Imre római katolikus kanonok (1980-89). A Rákosi-korszakkal szemben hirdetett diszkontinuitással ellentétben a kontinuitást képviselte a testületben az egykori partizánvezér Uszta Gyula (1953-85) és a sztahanovista munkás, Pióker Ignác (1975-85).

A népfrontpolitika látványos megjelenítése mellett azonban hiba lenne azt gondolni, hogy az Elnöki Tanácsban ne érvényesült volna a párt vezető szerepe. Kádár ezt részben a NET tisztségviselőinek kijelölésével, részben néhány meghatározó pártfunkcionárius beválasztásával érte el. Ami a tisztségviselőket illeti, az egyik helyettes elnöki tisztet 1963-tól 1988-ig Kádár egyik legfőbb bizalmasa és támasza, a szakszervezeti vezető Gáspár Sándor töltötte be, aki 1955-től volt tagja a testületnek. A másik helyettes elnök 1963-tól 1975-ben bekövetkezett haláláig Kisházi Ödön, egykori szakszervezeti vezető volt, őt Trautmann Rezső építészmérnök, volt építésügyi miniszter követte, aki egyben a Hazafias Népfrent Budapesti Bizottságát is vezette. A munkamegosztás úgy alakult, hogy Losonczi Pál akadályoztatása esetén rendszerint Trautmann gyakorolta az elnök személyéhez kötött jogköröket, Gáspár a helyettes államfői tisztségét hivatalosan csak a legritkább esetben – elsősorban diplomáciai okból, külföldön – használta, ám aligha kétséges, hogy ő biztosította a közvetlen pártfelügyeletet. A NET titkárai is mind pártfunkcionáriusok

voltak: 1961-67 között Kiss Károly, 1967-78 között Cseterki Lajos volt MSZMP KB-titkárok, 1978-1989-ig Katona Imre, volt budapesti első titkár. Kádár azt is fontosnak tartotta, hogy második miniszterelnökségét követően, 1965 novemberében beválasztassa magát a testületbe, majd 1967-től a párt további befolyását erősítették Kállai Gyula és Németh Károly, az MSZMP Politikai Bizottságának (PB) tagjai.

1967-ben Losonczi Pál életútjának leghosszabb időtartamú, legmagasabb beosztású, de tartalmában és stílusában a tőle legtávolabb álló szakaszába lépett. Csapda volt ez a javából, hiszen olyan funkciót vállalt föl, amelyhez karizmája, szakképzettsége, diplomáciai ismeretei nem voltak. A pártfegyelem azonban kizárta a poszt visszautasításának lehetőségét.

Losonczi személyének vizsgálatakor nem kerülhetjük meg az összehasonlítást az államfői tisztséget a szovjet érdekszféra többi országaiban betöltő személyekkel. A szocialista országokban ugyanis az államfői poszt legitimitációját alapvetően két tényező jelenthette. Egyrészt, ha az illető párhuzamosan a kommunista párt főtitkára volt, azaz teljhatalmú vezető; vagy, ha olyan személyiség, akinek korábbi (elsősorban munkásmozgalmi vagy háborús) tevékenysége alapján önálló (történelmi súlyú) karizmája alakult ki, s ez pártfunkció nélkül is tekintélyt adott számára. Az első kategóriára igen sok példát találunk (zárójelben a *párhuzamosan* betöltött pártvezetői-államfői időszak): Bulgáriában Todor Zsivkov (1971-89), Csehszlovákiában Klement Gottwald (1948-53), Antonín Novotný (1957-68) és Gustav Husák (1975-89); Jugoszláviában Joszip Broz Tito (1953-80), Lengyelországban Boleslaw Bierut (1948-52), az NDK-ban Walter Ulbricht (1960-73) és Erich Honecker (1976-89), Romániában Gheorghe Gheorghiu-Dej (1961-65) és Nicolae Ceausescu (1967-89), a Szovjetunióban Leonid Brezsnyev (1977-82), Jurij Andropov (1983-84), Konsztantyin Csernyenko (1984-85) és Mihail Gorbacsov (1988-1991).¹⁶ A második csoportra a legismertebb példák (zárójelben az *önálló* államfői periódus): Csehszlovákiában Antonín Zápotoczký (1953-57), a Komintern VB póttagja, illetve Ludvík Svoboda (1968-75) a nemzeti ellenállás egyik vezetője; Lengyelországban Aleksander Zawadzki (1952-64) a lengyel partizánok, majd a Lengyel Hadsereg főparancsnoka, illetve Henryk Jablonski (1972-85) antifasiszta ellenálló, történész; az NDK-ban Wilhelm Pieck (1949-60), a Komintern VB titkára; Romániában Petru Groza (1952-58) volt miniszterelnök, a Szovjetunióban Mihail Kalinyin (1919-46) régi bolsevik, Kliment Vorosilov (1953-60) marsall, illetve Andrej Gromiko (1985-88), volt külügyminiszter.

A fentiekből kitűnik, hogy Magyarország az egyetlen ország, amelyben a pártfőtitkári és az államfői funkciót egyidejűleg sohasem töltötte be ugyanaz a személy.¹⁷ Kádár mindazonáltal e „hagyományon” túlmenően nemzetközi példát is találhatott, mégpedig Bulgáriában, ahol az államfői poszt 1971-ig – amikor Zsivkov a miniszterelnöki tisztségét erre cserélte – önálló tényezőnek számított.¹⁸ Bulgáriában 1958-tól a bolgár Népfelzabadító Felkelő Hadsereg egyik parancsnoka, utóbb KB-titkár Dimitar Ganev volt az államfő. 1964-ben bekövetkezett halála után Georgi Trajkov lépett a helyére, ő az 1920-as évektől illegális kommunistaként a Bolgár Népi Földműves Szövetség egyik vezetője, 1946-tól földművelésügyi miniszter, majd miniszterelnök-helyettes volt. Trajkov a személyi kérdésekben igen körültekintően eljáró és magát mindig fedezni kívánó Kádár számára kézenfekvő példaként szolgált, ráadásul Bulgária, a dimitrovi népfrontos hagyományok miatt, a szövetségi politika letéteményesének számított.¹⁹

Az 1967-es képviselőválasztások után, az országgyűlés április 14-ei alakuló ülésén teljes körű személycserére került sor, amelyek belpolitikai összefüggéseit a már említett tanulmányunkban megvilágítottuk.²⁰ Dobi István helyett Losonczi Pált az Elnöki Tanács elnökévé, Kállai Gyula helyett Fock Jenőt a minisztertanács elnökévé, Vass Istvánné helyett Kállai Gyulát az országgyűlés elnökévé választották, Cseterki Lajos pedig felváltotta Kiss Károlyt az Elnöki Tanács titkári posztján. Dobi államfőként 1956 novemberében, a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elismerésével, pótolhatatlan segítséget nyújtott Kádárnak. „Miután nyilvánvalóvá vált, hogy Nagy Imre és kormányának működése veszélyeztette a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendjét, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa november 4-én Nagy Imre kormányától megvonta a bizalmát, és felmentette a kormányt. Ezt követően alkotmányos jogkörében eljárva, miniszterelnökké választotta Kádár Jánost” – idézte vissza az eseményeket Dobi 1957. május 9-én a parlamentben, amikor beszámolt az Elnöki Tanács működéséről.²¹ Marosán György visszaemlékezése prózaibb hangvételű: „...lassan összegyűlnek a meglevő kormánytagok és Dobi, az Elnöki Tanács elnöke. (...) Első döntésünk: a Nagy Imre kormány felmentése és az új kormány beiktatása. Az eskütétel annyiból áll, hogy aláírjuk a szöveget Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke és Kristóf István, a tanács titkára előtt.”²² A konszolidáció során is szükség volt az egykori kigazda politikusra, aki 1959-ben belépett az MSZMP-be. Az 1959. november 30. – december 5. között ülésező VII. kongresszuson már az elnökségben foglalt helyet, s az utolsó napon a Központi Bizottság tagjává választották.²³ „Egészsége azonban egyre romlott. Az orvosok óvták a megerőltetéstől. Ő ennek ellenére nem pihent. A munka láza, a termelőszövetkezetek további alakulása izgatta. (...) Nem érhetette meg a szocialista mezőgazdaság nagy fellendülését.” – írja róla Dancs József.²⁴ Az 1967-es államfőcserét Pető Iván némileg szókimondóbban fogalmazza meg: „nyugdíjazzák a már protokolláris feladatai ellátására is alkalmatlan, alkoholista Dobi Istvánt”, a helyére Losonczi Pál kerül, hiszen „Kádár konzervatív ember: az államelnöknek paraszti származásúnak kell lennie”.²⁵ (Valóban, amikor egy ízben Fock Jenő javasolta, hogy az első titkár vegye át a NET elnöki posztját, Kádár így reagált: „Én már nem akarok újat tanulni! Magyarországon különben is csak parasztember lehet az elnök.”²⁶) S tegyük ehhez hozzá: a kormányfői poszt „értelmiségi” gyökereket igényelt (Münnich Ferenc, Kállai Gyula, Fock Jenő, Lázár György). A munkásszármazású első titkár felfogásában így testesült meg az ideális szövetségi politika.

Losonczi azért volt jó választás Kádár számára, mert politikai vetélytársként szóba sem jöhetett.²⁷ Őt nem ambicionálta a hatalom, miniszterként is Kádár embere volt, centrumpolitikus, aki önálló politikai bázissal nem, legfeljebb politikai hátországgal (Somogy) rendelkezett. Életkora (48 év) akár évtizedekre kiszámítható hatalmi tényezőt jelentett. Paraszti származása miatt pedig hitelesen folytathatta a Dobi-féle népfrontvonalat. Ezért egyelőre arra sem volt szükség, hogy a legfelső pártvezetés, a Politikai Bizottság tagjává válasszák. A Hazafias Népfront 1968-ban tartott IV. kongresszusán viszont már nemcsak a 174 tagú országos tanácsban, hanem a 35 tagú elnökségben is helyet kapott, s ettől kezdve 1989-ig benne is maradt.

Amíg Losonczi nem volt PB-tag, államfői funkciója ellenére a legfontosabb politikai döntésekről is csak utólag kapott tájékoztatást. PI. az 1968-as csehszlovákiai válság kapcsán sorra kerülő pártközi megbeszélések előkészítésekor, 1968. augusztus 1-jén, a PB a már meghozott döntés után hatalmazta fel Biszku Bélát, hogy „tájékoztassa a Belügyminisz-

térium és a vezérkar illetékeseit, valamint Losonczi Pált”.²⁸ Nyilván a helyzet fonáksága indokolta, hogy a KB Titkárságának 1969. január 27-ei ülésén Biszku Béla bejelentette, hogy Losonczi ezentúl a PB ülésein állandó meghívottként részt vesz.²⁹ A napirendi jegyzékekből kitűnik, hogy a PB ülésein az államfő minden külföldi úttjáról beszámolt, nyilatkozatait jóváhagyta, s még az országon belüli meghívásairól is jelentést tett.

Losonczi Pál 1975-ös politikai bizottsági taggá választása ismét csak szélesebb személyi összefüggésekben értelmezhető, ráadásul kapcsolatban áll a gazdasági reform lefékeződésével és a reformerők visszaszorulásával. Az első jelet az 1972. novemberi ún. „felező” KB-ülés határozatában fedezhetjük fel.³⁰ A pártvezetés konzervatív szárnya (Biszku Béla, Gáspár Sándor, Komócsin Zoltán, Németh Károly, Pullai Árpád) a szovjet pártvezetés támogatásával, a „munkásosztály védelmének” frazeológiájával ideológiai ellentámadást hajtott végre. A Központi Bizottság a határozatban kimondta a tervezés erősítését, a „nyereség-bér” kapcsolat megszüntetését az energiaszektorban, a kötelező szerződéses bérek bevezetését, a legnagyobb 40-50 állami vállalat külön kezelését.³¹ A reformerők 1974-ben döntő vereséget szenvedtek, de a pártvezetés – nyilván taktikai okokból – nem egyszerre hajtotta végre a személycseréket. 1974 márciusában felmentették KB-titkár tiszteből Aczél Györgyöt és Nyers Rezsőt (betegsége miatt Komócsint is), és nyugdíjazták Ajtai Miklós és Fehér Lajos miniszterelnök-helyetteseket. 1975 májusában megvált kormányfői posztjától Fock Jenő, miniszterelnök-helyettesi tisztségétől Tímár Mátyás. Felállt a mezőgazdasági tárcát vezető Dimény Imre, valamint a kohó- és gépipart irányító Horgos Gyula is. Természetesen Fehér és Nyers (továbbá a szintén nyugdíjazott Kállai Gyula) az 1975. márciusi XI. pártkongresszuson a Politikai Bizottságból is kimaradtak; Fock Jenőt még beválasztották, de pár hónap múlva már csak nyugalmazott miniszterelnökként, funkció nélkül vett részt a testület munkájában. Ugyancsak bennmaradt Aczél, új funkciójában miniszterelnök-helyettesként.

A XI. kongresszus utáni első KB-ülésen, 1975. március 22-én, amikor a PB megválasztására került sor, Kádár – szokatlan módon – a következőket mondta: „Szeretnék még a személyi dolgokhoz visszatérni két mondat erejéig, hogy mindenféle félreértéseket elkerülhessünk. A KB tagjai között most van három elvtárs, Fehér Lajos, Kállai Gyula és Nyers Rezső elvtársak, akik ezidáig a PB tagjai voltak és most nem lettek azok. Itt szeretném megmondani, hogy a három megnevezett elvtársat becsületes embereknek tartjuk, szándékaikban az ügyet kívánják szolgálni, kommunistáknak, elvtársaknak tekintjük őket és a jövőben is számítunk munkájukra a KB testületében.” Majd hozzáfűzte, hogy a KB-nak jogában áll esetleg egy vagy két fővel növelni a most 13 tagú PB létszámát, ha ezt a munka jobb megszervezése a jövőben kívánatosná teszi.³² A talányos megfogalmazás három hónap múlva nyert értelmet, amikor a KB 1975. július 2-án „az állami vezetés pártirányításának további megerősítése céljából”³³ Losonczi Pált és Huszár István miniszterelnök-helyettesét, az Országos Tervhivatal elnökét a PB tagjává választotta, így a testület létszáma 15 főre emelkedett.³⁴ Az 1980-as kongresszus után a PB ismét 13 tagú lett, de Losonczi tagja maradt.

Vajon miért nem egyszerre történtek a személyi változások? Kádárnak érdeke volt, hogy maradjanak reformerek a PB-ben és még szovjet nyomásra sem kívánta a PB közel feléig lecserélni. (Hiszen 1975-ben így is négy új tag került a testületbe: Lázár György, Maróthy László, Óvári Miklós és Sarlós István.³⁵ Ha Losonczi és Huszár is ekkor kerül be, valószínűleg a két további reformernek (Aczél, Fock) kellett volna távoznia. A két új tag mellett

további érvek is szóltak. Losonczi esetében feltehetőleg tarthatatlanná vált, hogy államfőként nem tagja a legfelső pártvezetésnek, amikor a legtöbb szocialista országban maga a pártfőtitkár állt az állam vagy a kormány élén. Huszár István beválasztása pedig kielégítette a szovjetek tergvagdaság-erősítési szempontjait, hiszen személyében a Tervhivatal vezetője lett PB-tag. Mindemellett a két politikus paraszti származása jól ellensúlyozta a PB-ből kimaradt Fehér Lajos hasonló háttérét, illetve Nyers Rezső vidéki kapcsolatait.³⁶ S ne feledjük azt sem, hogy Losonczi szempontjából, a magyar külpolitika sikerei miatt, egyre fontosabbá vált, hogy az államfői funkcióval együtt járó protokolláris és nemzetközi feladatok ne nélkülözzék a legmagasabb szintű párttestületi tagságot.

A hetvenes években a párt első titkárának konzervatív belső ellenzékét Biszku Béla, Gáspár Sándor, Pullai Árpád és Komócsin Zoltán jelentették, míg a reformpólust Nyers Rezső, Fock Jenő, Fehér Lajos és Aczél György. A kádári centrumnak tehát kiegyensúlyozó szerepe volt, s Huszár Tibor szerint elsősorban Losonczi, Németh Károly és Nemes Dezső sorolhatók ide.³⁷ Tőkés Rudolf viszont Losonczi – Németh, Lázár György, Gáspár és Óvári Miklós mellett – a „középszerű bürokraták és intellektuálisan jelentéktelen emberek” közé sorolja, akik a hetvenes évek közepétől felváltották a „keményen dolgozó és jó képességű”, és „időnként még merész” politikusokat (Fock, Fehér, Nyers, Aczél, Komócsin).³⁸ Tőkés szerint Losonczi a 80-as évekre kívül állt a kádárista centrumon, ő inkább a vidéki lobbi képviselőjének tekinthető Horváth István, Sarlós István, Szabó István mellett.³⁹ Tovább árnyalja a képet Szabó Miklós és Krasznai Zoltán tipológiája, akik szerint a nyolcvanas években a három fő csoport az „ókádáristák” (Aczél György, Sarlós István, Hámori Csaba, Maróthy László, Szűrös Mátyás), az „új undokok” (Grósz Károly, Berecz János, Horváth István, Németh Károly) és a „gazdaságpolitikai pragmatisták” (Havasi Ferenc, Losonczi Pál, Lázár György).⁴⁰ E felosztások persze nem zárják ki egymást, mindenesetre tény, hogy Losonczi nem számított önálló politikai tényezőnek. Éppen ezért csak sejtéseink lehetnek, mit kezdhetett Losonczi az erősödő belső ellenzék felé irányuló lépéseivel. Hiszen államfői funkciójából adódóan rendszeresen neki címezték a tiltakozó beadványokat, így a prágai Charta 77 mozgalom vezetőinek 1979. októberi elítélése ügyében, vagy Duray Miklós pere kapcsán 1983 februárjában.⁴¹

Tekintve, hogy a belpolitika alakítása kívül esett Losonczi Pál hatáskörén és személyes lehetőségein, államfői tevékenysége jórészt a külkapcsolatok alakításában való részvételre korlátozódott. Azért csak részvételről, és nem irányításról beszélhetünk, mert „a Külügyminisztérium állami vonalon a miniszterelnök hatáskörébe tartozott, ám a valóságban pártirányítás alatt állt, azaz az utasításokat, a rendelkezéseket közvetlenül a pártközpontból kapta. A szocialista országok mindegyikében ez volt a helyzet” – írja memoárjában Puja Frigyes egykori külügyminiszter.⁴² A magyar külpolitika terén tehát annak eldöntése is párthatáskörbe tartozott, hogy mely államok vezetőit hívjuk meg magyarországi látogatásra, illetve mely meghívásokat milyen szinten fogadunk el. Ezért az alábbiakban áttekintjük Losonczi külföldi útjait, hogy érzékeltessük az államfő számára a pártállam keretei között kijelölt mozgásteret.⁴³

Amikor Losonczi elfoglalta új tisztségét, a nemzetközi helyzet igen feszült: 1967. június 5-10 között zajlik Izrael ún. „hatnapos háborúja”, amely után a szocialista országok – Románia kivételével – megszakítják diplomáciai kapcsolatukat a zsidó állammal. 1968.

május 3-án Nasszer egyiptomi elnök küld üzenetet Losonczinak az izraeli provokációk miatt, a magyar államfő válaszában együttműködést ígér. 1968 augusztusában pedig a csehszlovákiai válság és a Varsói Szerződés beavatkozása uralja a világpolitikát. Ilyen körülmények között különös súllyal bír, hogy Magyarországot 1967. november 6-án, az 1968. január 1-től 1969. december 31-ig terjedő időszakra, az ENSZ Biztonsági Tanácsának nem állandó tagjává választják, és 1969. március 1-től hazánk (azaz képviselőjében Csatorday Károly nagykövét) a BT soros elnöke.

A hatvanas évek második és a hetvenes évek első fele – elsősorban a harmadik világ országainak függetlenedése nyomán – a diplomáciai kapcsolatok ugrásszerű kiszélesedésének időszaka. Losonczi államfői periódusának első tíz évében Magyarország 53, főleg afrikai, dél-amerikai és ázsiai állammal létesített diplomáciai kapcsolatot (pl. Angola, Ausztrália, Kolumbia, Líbia, Madagaszkár, Malájzia, Mexikó, Peru, Új-Zéland, Venezuela stb), de európai országokkal is, mint Írország, Málta, NSZK, Portugália, Spanyolország.⁴⁴

„A hatvanas évek végétől mind nagyobb méreteket öltött és mind szélesebb lendületet vett a magyar államférfiak külföldi látogatásainak sorozata. (...) Elkezdődött, helyesebben nagyobb ütemet vett a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökének a látogatás-sorozata.” – emlékezik Puja Frigyes.⁴⁵ Losonczi első külföldi vendége itthon a mongol államfő volt 1968 májusában; első külföldi útja pedig ugyanezen év júniusában az NDK-ba vezetett, ahol Walter Ulbricht pártfőtitkár-államfő 75. születésnapján képviselte Magyarországot. Az 1975-ig terjedő időszakban további útjai: 1969-ben Indiában; 1970-ben Prágában Csehszlovákia felszabadulásának 25. évfordulóján, Mongóliában, valamint Szudán-Tunézia-Egyiptom körúton; 1971-ben Ausztriában, Finnországban, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban, Iránban, valamint Algéria-Guinea-Kongó körúton; 1972-ben határ menti találkozó az osztrák köztársasági elnökkel; 1974-ben Lengyelországban; 1975-ben pedig Szomália-Dél-Jemen, majd Líbia-Tunézia körúton járt.

A Helsinkiben 1975. augusztus 1-jén aláírt zárónyilatkozattal befejeződött Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet után Magyarország számára is kinyílt a világ. A kelet-nyugat kapcsolatokban új fejezetet jelentő aktus elsősorban Kádár János személyes mozgásterét nyitotta meg, aki élt is a lehetőséggel. Néhány év leforgása alatt találkozott a pápával, az olasz, a bajor és a brit miniszterelnökkel, a német kancellárral, a francia és az osztrák köztársasági elnökkel. A nemzetközi sajtóban Kádár lett „a körülményekhez képest maximális szabadság” éllovasa, s e tény az ország ún. „híd-szerepét” és európai tekintélyét ugrásszerűen megemelte.⁴⁶ Ennek nyomán Losonczi külföldi útjai is megsza- porodtak, jóllehet nemzetközi téren továbbra sem tartoztak hatáskörébe a szocialista és a fejlett tőkés országok. 1976-ban Venezuela-Peru-Panama-Kuba körúton, majd Indiában; 1977-ben Afganisztánban, majd Mexikó-Ecuador körúton járt, közben Kádár Jánossal és Lázár György miniszterelnökkel együtt részt vett Moszkvában a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 60. évfordulás ünnepségén. 1979-ben ismét Ausztria; 1980-ban Etiópia-Tanzánia-Mozambik-Zambia körút, közben megállás Cipruson, Jemenben, Nigériában, Algériában; 1982-ben Burma-Fülöp-szigetek, Portugália és Kuvait; 1983-ban Ciprus; 1984-ben Mongólia, majd Indonézia-Vietnam-Kambodzsa-Laosz körút következett. Ugyanezen évben újabb határmenti találkozó az osztrák elnökkel; 1985-ben Angola-Zimbabwe körút, közben megállás Tunéziában, Guineában, Kenyában, Egyiptomban; 1986-ban Nigéria, közben megállás Algériában és Máltán, majd Finnország és Szíria volt az úti cél.⁴⁷

1978. január 6-án a magyar korona hazatért az Egyesült Államokból. Az egyeztetett protokoll szerint az amerikaiak azt kérték, hogy a ceremónián a magyar pártvezetés részvételét mellőzzék. Így a koronát akár Losonczi is átvehette volna, de mert amerikai részről „csak” a külügyminiszter jött el, az ajándékot a magyar nép nevében Apró Antal, az országgyűlés elnöke vette át.⁴⁸

A nyolcvanas évek közepére tehető Losonczi két kiemelkedő nemzetközi fellépése. 1983. szeptember 25-30. között New Yorkban az állam- és kormányfők Indira Gandhi által kezdeményezett találkozásán vett részt, 28-án beszédet mondott az ENSZ közgyűlése előtt. Tárgyalt Gandhival, továbbá a lengyel és a ciprusi elnökkel, az osztrák kancellárral és az ENSZ főtitkárával, valamint hazafelé Párizsban a francia szenátus elnökével. 1985. október 19-26. között ismét New Yorkban járt az ENSZ közgyűlése 40. ülészakájának egy részén és az ENSZ alapításának 40. évfordulós ünnepségén, ahol 21-én beszédet mondott. Tárgyalt a finn, az iraki, a jugoszláv, a koreai, a lengyel, a nicaraguai, a portugál elnökkel, illetve alelnökkel, az indiai, a kínai, a luxemburgi, a nyugatnémet, az osztrák, a suriname-i, a török, a zimbabwei kormányfővel és több külügyminiszterrel. A rendezvényen az európai szocialista országokat – kettő kivételével – nem államfők képviselték, mert mindegyikük pártfőtitkár is volt, s az újraéledő hidegháború közepén feltehetőleg nem kívántak túlzott jelentőséget tulajdonítani az Egyesült Államokban rendezett ünnepségnek, vagy biztonsági okokból választották a távolmaradást. Csupán Magyarország és Lengyelország képviseltette magát államfői szinten.

Losonczi egyik utolsó külföldi útja Mihail Gorbacsov főtitkárrá választásához kapcsolódott. A párt és az állam élén alig több mint egy évet töltő Konsztantyin Csernyenko temetésén, 1985. március 13-án, három tagú magyar delegáció vett részt: a küldöttséget vezető Kádár mellett Losonczi és a moszkvai nagykövetségünk, Rajnai Sándor. Gorbacsovot már 11-én főtitkárrá választották, így a temetés sokkal inkább az új szovjet vezetővel való első kapcsolatfelvételt jelentette. A Varsói Szerződés többi tagállamának képviselői egy személyben pártfőtitkárok és állam- vagy kormányfők voltak, így magyar részről a kettős képviselet volt indokolt.⁴⁹

A politikai retorika a rendszerváltozás előtti évtizedekben Magyarországon, de a szovjet több más országában is kiemelt helyet töltött be a hatalom eszköztárában. A vezető funkcionáriusok beszédeiket és írásait eszmei iránymutatásnak szánták az egész társadalom számára, s ezekből mindig pontosan kikövetkeztethető volt az éppen aktuális és mérvadó politikai irány.⁵⁰ Losonczinak a hatalomban elfoglalt helyét jól jellemzi, hogy húsz év alatt mindössze egyetlen beszédgyűjteményét adták ki, azt is 65. születésnapjára időzítve. (Mint ahogy államfőként egyetlen hazai kiténtetését, a Magyar Népköztársaság Érdemrendjét, 1979-ben, 60. születésnapja okán kapta.) Az *Erősödő népi-nemzeti egység, békés egymás mellett élés* című kötetet a politikus 1960-1984 között, tehát miniszteri és államfői funkciói során keletkezett beszédeiből és cikkeiből állították egybe, összesen 34 közleményt beavagatva.⁵¹ A cím a mai olvasó számára pozitív kicsengésűnek tűnhet föl, hiszen a nemzeti értékek fontosságáról és az egyetemes békevágyról szól. Ám ez csak látszat. A korabeli politikai zsargon szerint ugyanis a cím tökéletesen sematikus. Némi fogalommagyarázattal ez világossá válik. A népi-nemzeti egység „a nép és a nemzet fogalmának azonosulása, olyan társadalmi egység, amely a szocializmus építésének eredményeként jön létre. Azt jelenti, hogy a szocialista forradalom és a szocializmus épí-

tése idején felszámolják a régi uralkodó osztályok maradványait, és kialakul a társadalom szocialista osztályszerkezete”⁵² – definiál a korabeli szakkönyv. Ugyanitt a békés egymás mellett élés fogalom-meghatározását a következőképpen találjuk: „a szocializmus és a kapitalizmus közötti osztályharc sajátos formája, az ellentétes társadalmi rendszerű államok kapcsolatának elve, (...) kizárólag az (...) államközi kapcsolatokra vonatkozik, nem terjed ki a munkás- és tőkésosztály viszonyára.”⁵³

A kötet tartalmilag három részből áll. Az első fejezet (*A szocialista mezőgazdaság megteremtésének útján*) agrártémájú, a második (*Közös eszmei, politikai célokért*) belpolitikai jellegű, a harmadik (*Hitvallásunk a békés egymás mellett élés*) külpolitikai témákat ölel fel. A kötet szerkesztői gondosan ügyeltek az időbeli, térbeli és műfaji egyensúlyra. A tíz mezőgazdasági tárgyú közlemény fele a miniszteri, fele az államfői időszakra esik. Van közöttük megnyitó beszéd, ünnepi köszöntő, megyei aktív-előadás, országgyűlési felszólalás, továbbá a *Népszabadságban*, a *Szabad Földben*, a *Társadalmi Szemlében*, valamint a barcsi tsz lapjában megjelent cikk. A belpolitikai fejezetben 1967-84 közötti – tehát csak államfői – választási nagygyűlési, állami ünnepi, vidéki látogatási beszédek olvashatók (Budapest, Debrecen, Füzesabony, Kaposvár, Kiskőrös, Komló, Mór, Mosonmagyaróvár), továbbá MTA közgyűlési megnyitó beszéd, illetve egy-egy *Magyar Hírek*-beli és *Pravda*-cikk. A külpolitikai részben szintén tíz beszéd, illetve interjú olvasható, ebből hét 1975 utáni, tehát a helsinki folyamat térnyerésének alátámasztását szolgálja. Ezek közül is kiemelendő az 1983-mas New York-i állam- és kormányfői csúcson, valamint az ENSZ Közgyűlés 38. ülésén elmondott beszéd. Emellett osztrák, finn, algériai interjúk, tunéziai és ulánbátori felszólalások, és néhány egyéb referátum olvasható.

Azt már láttuk, hogy Losonczi miniszterré, majd államfővé választása, illetve politikai bizottsági tagsága mindig a kádári személyzeti politika keretében valósult meg. Losonczi előre lépéséről sohasem az ő személyét mérlegelve határoztak, hanem más párt- és állami vezetők kinevezésével vagy menesztésével összefüggésben, mintegy járulékos elemként döntöttek róla. A korabeli pártfegyelem mindenhatóságát jól illusztrálja, hogy Losonczi a személyére vonatkozó párthatározatokat mindig tudomásul vette, s addig maradt a helyén, amíg Kádár szükségesnek látta. Természetesen a többi vezető is ugyanígy gondolkodott, és csupán kevesek merték kijelenteni valamely posztról történő távozásuk után, hogy maguk kívánnak dönteni további sorsuk felől.⁵⁴

Így aztán nem meglepő, hogy Losonczi nyugdíjazása ugyancsak egy átfogó káderpolitikai átrendezés során történt meg. Ez a – még az elvhű párttagok szemében is nevenséges – „nagy körforgás” a kádári személyzeti politika utolsó – eredménytelen – kísérlete volt a rendszer megmentésére.

Az országgyűlés 1987. június 25-26-ai zárt ülésén Losonczi Pált nyugdíjba vonulása miatt visszahívták a NET elnöki posztjáról, de a testület tagja maradt. A helyére a NET tagjai közül Németh Károlyt, az MSZMP főtitkár-helyettesét választották meg. Németh helyére Lázár György addigi miniszterelnök lépett, akinek posztját Grósz Károly vette át. Grósz a budapesti pártbizottság első titkári posztjáról került a kormány élére, az ő helyére Havasi Ferenc, a KB addigi gazdaságpolitikai titkárát küldték. Havasi helyét pedig Németh Miklós, a későbbi miniszterelnök vette át. Az országgyűlés ülését megelőzően az MSZMP KB 1987. június 23-án ülést tartott, amelyen Losonczi Pált és Sarlós István országgyűlési elnököt visszahívták a politikai bizottságból, s a helyükre Berecz János KB-titkár és Csehák

Judit miniszterelnök-helyettes került. A KB-tagok közül többen leplezetlen kritikával illeték a személyi változásokat – egyikük „körhintának” nevezte a „fiatalítás” címszóval beterjesztett indítványt – de a testület végül jóváhagyta Kádár javaslatait.⁵⁵ (A káder-átcsoportosításról szóló szovjet tájékoztatót (is) szolgálta Eduard Sevardnadze külügyminiszter június 17-19-ei budapesti látogatása.) Losonczi életútját már nem érinti, de a további történésekhez tartozik, hogy az 1988. május 20-22-ei pártértekezleten a kádári pártvezetés prominens tagjait (Gáspár Sándor, Havasi Ferenc, Lázár György, Németh Károly, Óvári Miklós) a küldöttek puccs-szerűen kiszavazták az új Központi Bizottságból, s ezzel meggyorsították a politikai rendszerváltozás felé tartó folyamatot.⁵⁶

Losonczi végletekig pártszerű életfelfogását jól jellemzi a politikától való teljes visszavonulásának története. A már nyugdíjas volt államfő ugyanis a NET és a KB tagjaként még részt vett a közéletben. A rendszerváltozás előszelét érzékelve, és persze saját nyugalmat is szem előtt tartva, 1989 elején levelet írt az akkori pártfőtitkárnak. Ennek nyomán az MSZMP KB 1989. február 20-21-ei ülésének személyi kérdésekről szóló 5. napirendi pontjában az előterjesztő Grósz Károly főtitkár bejelentette, hogy Losonczi Páltól levelet kapott, azzal a kéréssel, hogy terjessze a Politikai Bizottság, illetve a Központi Bizottság elé. A levél így szólt: „Két esztendeje múltott annak, hogy egészségi állapotom miatt kértem, mentsenek fel párt- és állami funkcióimból, kompromisszumként elfogadtam, hogy átmeneti időre a központi bizottsági tagságomat és képviselői mandátumomat megtartom. Az azóta eltelt idő alatt mindkét tisztséggel járó feladatok oly mértékben megnövekedtek, amelyek ellátását vállalni nem tudom, ezért lemondok központi bizottsági tagságomról és képviselői mandátumról, valamint a Népköztársaság Elnöki Tanács-i tagságomról. Kérem a fentiek szíves tudomásul vételét, valamint azt, hogy az Országgyűléshez benyújthassam lemondásomat. Losonczi Pál.”⁵⁷ Grósz jelezte, hogy a PB támogatja a lemondás elfogadását. A helyzet pikantériáját az jelentette, hogy ugyanezen ülésen a főtitkár Stadinger Istvánnak, az Országgyűlés politikailag sokat támadott elnökének, valamint Klenovics Imrének, a Somogy megyei pártbizottság első titkárnak lemondási szándékát is bejelentette, a KB-tagok tehát érthetően kifejezték aggodalmukat, mintegy látva a „süllyedő hajó” szindrómát. Fock Jenő meg is kérdezte, hogy Grósz beszélt-e Losonczival a levélről? A főtitkár elmondta, hogy csak a levél megírása előtt váltottak szót, az egykori államfő ugyanis a mostani ülésen sem jelent meg. Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter egyenesebben fogalmazott: „Nem lehetne kérni Losonczi elvtársat, tekintettel arra, hogy nagyon felelős posztról van szó, hogy az ő jelenlétében, az ő előterjesztésében döntsön a Központi Bizottság?”⁵⁸ Grósz válaszképpen elmondta, hogy Losonczi már két évvel ezelőtt, az államfői posztról való távozásakor sem akart további funkciókat vállalni, ezt a KB ülésén be is jelentette, de Kádár János rábeszélésére visszakozott. A mostani kérdés tehát konzekvens, sőt néhány héttel ezelőtt egy beszélgetésben jelezte is, hogy készül erre a lépésre. Így született a levele, s a mai ülésre a meghívás ellenére sem jött el. Grósz tehát nem javasolta a kérdés elodázását. Mindezek után a KB egy tartózkodással elfogadta Losonczi lemondását, de többen lehettek, akik ebben egy politikai korszak jelképes lezárását vélték felfedezni. Ahogy Fock Jenő fogalmazott: „nyögve tudomásul vettem.”⁵⁹ Losonczi képviselői lemondását 1989. március 8-án az országgyűlés is elfogadta, s az eset aligha rázta meg a tisztelt Házat.

Losonczi lemondása a KB ülésein az 1989-es év folyamán még kétszer szóba került. Az április 12-ei zárt tanácskozáson, ahol a KB kooptálással történő kiegészítése is napirenden volt, Révészné Kéri Anna, a Tungsram kaposvári gyárának csoportvezetője a jelölési

szakaszban szót kért, és utalt rá, hogy Losonczi és Klenovics februári lemondásainak elfogadása Somogyban igen rossz visszhangot váltott ki. Ezért javasolta, hogy kerüljön föl a jelölőlistára Paller Endre, a barcsi Vörös Csillag tsz 1986 márciusában megválasztott, 39 esztendőös elnöke.⁶⁰ (Egy újabb Losonczi? A történelem, mint paródia, megismétli önmagát...). A jelölés meg is történt, ám a kooptáláskor Paller már nem kapott elegendő voksot.⁶¹ A másik esetre a szeptember 1-jei ülésen került sor, két szakszervezeti vezető KB-tagságról történő lemondásának vitájában. Kárpáti Ferenc emlékeztetett rá, hogy annak idején illő lett volna Losonczi is személyesen meghallgatni, de ha őt nyugdíjasként erre nem is kérhették, a mostaniak kötelesek szándékukat megindokolni. Ez egyébként meg is történt, s a két lemondást végül elnapolták.⁶²

Losonczi Pál másfél évtizeddel élte túl a politikai rendszerváltozást. Visszavonult szülőföldjére, az államfőként kapott, egzotikus ajándékait Barcs városának adományozta. Elhunytá után a Somogy Megyei Közgyűlés és Barcs önkormányzata saját halottjának tekintette. Életútja jól jellemzi a kádári Magyarország vezetői kiválasztódásának összetevőit, ám személyében az egykori pártelit legrejtőzködőbb tagjai közé tartozott. A reá kirótt feladatokat pártutasításként fogta föl és ennek mindig maradéktalanul meg kívánt felelni. Nem fölemelkedett, hanem hozzászürkült az államfői pozícióhoz. Saját magával bizonyára elégedett volt, hiszen munkáját szolgálatként, s nem karrierként élte meg. Hogy államfőként eltöltött húsz éve alatt befolyásolta-e érdemben Magyarország sorsát bármiben is? Döntse el a történelem.

Jegyzetek

¹ Bolvári-Takács Gábor: *Eszme és föld. Vázlatpontok Losonczi Pál agrárpolitikus portréjához* = Zempléni Múzsza, 2006. 2. szám, 11-24. o.

² M. P. Kareva: *A Szovjetunió Alkotmánya*, Szikra Könyvkiadó, 1949, 215.o.

³ Uo. 219.o.

⁴ *Hivatalos elnevezése 1917-22 között: Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság, 1922-37 között: a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága.*

⁵ *A szovjet államszervezeti modellről részletesen lásd: Takács Gábor: Intézmények és tisztségviselők a Szovjetunióban 1917-1990, KLTE, Debrecen, 1992; Horváth Pál: A szocialista jog fejlődése, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1984; I. D. Ljevin – V. F. Kotok – A. F. Kleinman: A Szovjetunió alkotmányjogának alapelvei (fordította: Névai László), Hírlap-, Szaklap- és Könyvkiadó R.T., 1949.*

⁶ *Vö: Az európai népi demokráciák alkotmányai, szerkesztette: Kovács István, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1985.*

⁷ *Magyar alkotmányjog, szerkesztette: Beér János, Tankönyvkiadó, 1951, 234-235.o.*

⁸ *Alkotmánytan, Tankönyvkiadó, 1950, 7.o.*

⁹ *Bihari Ottó: Államjog (Alkotmányjog), Tankönyvkiadó, 1987, 232.o.*

¹⁰ *A NET-ről szóló átfogó mű: Ádám Antal: A Népköztársaság Elnöki Tanácsa, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959.*

¹¹ Rónai Sándor 1956. július 30. – 1962. november 5. között, valamint Kállai Gyula 1967. április 14 – 1971. február 10. között.

¹² Varga Zsuzsa: *Voltam, aki voltam*, Háttér Könyvkiadó, 1988, 100.o. (Az „elnökhelyettes” helyesen „helyettes elnök”.)

¹³ Rónai 1956. november 4. és 1957. február 28. között alkotmányellenesen volt egyidejűleg az országgyűlés elnöke, a NET tagja és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagja. Mint volt szociáldemokratára, Kádárnak nagy szüksége volt rá.

¹⁴ Barcs 1950-80 között az MTI vezérigazgatója volt, utóbb államtitkári besorolásban. Feltehetőleg eme összeférhetlenség miatt 1975-ben kimaradt a NET-ből. 1978-ban azonban, Ortutay halála után, mint volt kispapját ismét beválasztották, vállalva az összeférhetlenséget.

¹⁵ Mihályfi egyúttal népművelési, illetve művelődésügyi miniszterhelyettes volt 1951-58 között, amit az alkotmány nem tiltott, hiszen csak a miniszterek nem lehettek NET-tagok. A helyzet azonban nyilvánvalón jogi ellentmondást rejtett, hiszen a NET a kormány felett állt.

¹⁶ Itt jegyezzük meg, hogy a Szovjetunióban 1977-ig sohasem esett egybe a pártvezetői és az államfői funkció, ezt Brezsnyev vezette be, aki rajongott a protokolláris külsősége-kért, és 1960-64 között már betöltötte az államfői posztot. A kettős vezetéshez Gorbacsov tért vissza, aki 1985-ben Gromikót buktatta fölfelé államfőnek, hogy aztán 1988-ban – a reformok megerősítése végett – újra a brezsnyevi modellt alkalmazza.

¹⁷ Nem tekinthető kivételnek Szakasits Árpád 1948-50 között párhuzamosan ellátott államfői és a Magyar Dolgozók Pártjában betöltött elnöki funkciója, mert a két munkáspárt egyesülése után a szociáldemokrata Szakasits az egyensúly kedvéért kapott jelképes pártvezetői tisztséget a főtítkárrá választott Rákosi Mátyás mellett.

¹⁸ 1971-ig a bolgár kommunista pártvezetők – Dimitrov, Cservenkov, Zsivkov – valameny nyen egyidejűleg kormányfők is voltak.

¹⁹ Tegyük hozzá, hogy Trajkov esetében karizmáról is szó volt, hiszen az 1899-ben alakult BNFSZ a bolgár társadalmi fejlődés vezető pártjává vált és 1920-ban rövid időre kormányra is került. S bár alapvetően polgári irányultságú volt, a harmincas évektől csatlakozott KP vezette népfrontmozgalomhoz. Vö: D. Kosztev – H. Hrisztov – D. Angelov: *Bulgária története*, Gondolat Könyvkiadó, 1971, 144-147, 184.skk., 204.skk.o.

²⁰ Bolvári-Takács Gábor: *Eszme és föld*, i.m. 20.o.

²¹ Dobi István: *Szocialista mezőgazdaság – gazdag parasztelek*, Kossuth Könyvkiadó, 1958, 17.o.

²² Marosán György: *A tanúk még élnek*, Hírlapkiadó Vállalat, 1989, 129-130.o.

²³ *Pártkongresszusok és pártkonferenciák 1918-1980*, összeállította: Vida Sándor, Kossuth Könyvkiadó, 1985, 79, 83.o.

²⁴ Dancs József: *Dobi István*, in: *Politikuspályák*, szerkesztette: Sánta Ilona, Kossuth Könyvkiadó, 1984, 113.o.

²⁵ *Pető Iván: 1967*, in: *Beszélő évek 1957-1968. A Kádár-korszak története, I. rész*, szerkesztette: Révész Sándor, Stencil Kulturális Alapítvány, 2000, 490.o.

²⁶ Moldova György: *Kádár János*, Urbis Könyvkiadó, 2006, II. kötet 113.o.

²⁷ *Vagyis a Kádárt komolyan megrázó 1964-es szovjet puccs – amikor Hruscsovot eltávolították, és a helyére éppen az államfői posztról emelték át Brezsnyevet – nem következhetett be.*

²⁸ Idézi: Huszár Tibor: 1968 Prága – Budapest – Moszkva. Kádár János és a csehszlovákiai intervenció, Szabad Tér Kiadó, 1998, 208.o.

²⁹ Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei, II. kötet, 1963-1970, összeállította: Németh Jánosné, Magyar Országos Levéltár, 1998, 215.o.

³⁰ Az MSZMP-ben gyakorlat volt, hogy az ötévente megrendezett pártkongresszusok között körülbelül félideben a Központi Bizottság értékelte az előző kongresszus határozatainak megvalósulását, és ennek megfelelően jóváhagyta vagy módosította az irányvonalat.

³¹ A Központi Bizottság állásfoglalása a X. kongresszus határozatainak végrehajtásáról és a tennivalókról, in: A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1971-1975 (szerk.: Vass Henrik), Kossuth Könyvkiadó, 1978, 376-379.o. A határozat nyomán hamarosan megszületett a népgazdasági tervezésről szóló 1972. évi VII. törvény, valamint az Állami Tervbizottság létesítéséről szóló 1023/1973. (VI.30.) MT. határozat.

³² Az MSZMP központi vezető szervei üléseinek napirendi jegyzékei, III. kötet 1971-1980, összeállította: Németh Jánosné, Magyar Országos Levéltár, 2000, 27-28.o.

³³ Uo. 28.o.

³⁴ Uo. 98.o.

³⁵ A három kimaradó taggal szemben ez úgy volt lehetséges, hogy Komócsin Zoltán PB-tag 1974 májusában elhunyt, és akkor a helyét nem töltötték be.)

³⁶ A paraszti származású Fehér Lajos bölcsészként végzett, később Nagy Imre híve és a Szabad Nép főszerkesztő-helyettese. Az 1955-ös visszarendeződés után a Balatonnagyberek Állami Gazdaság igazgatójává nevezték ki. 1957-59-ben ő vezette az MSZMP KB mezőgazdasági osztályát. Nyers eredetileg nyomdász volt, majd közgazdász diplomát szerzett, de 1951-60 között belkereskedelmi, élelmiszeripari és közellátási kormányserveknél, illetve a szövetkezeti mozgalomban töltött be vezető funkciókat.

³⁷ Huszár Tibor: Kádár János politikai életrajza, 2. kötet, Szabad Tér Kiadó – Kossuth Kiadó, 2003, 234-235.o.

³⁸ Tókécs Rudolf: A kialakított forradalom. Gazdasági reform, társadalmi átalakulás és politikai hatalomutódlás 1957-1990, Kossuth Kiadó, 1998, 252.o.

³⁹ Uo. 277.o.

⁴⁰ Fortinbras Jenő (Szabó Miklós – Krasznai Zoltán): Az első posztkádárista kongresszus = Hírmondó, 1987. augusztus-szeptember, 44-52.o., idézi: Csizmadia Ervin: A magyar demokratikus ellenzék (1968-1988). Monográfia, T-Twins Kiadó, 1995, 401.o.

⁴¹ Csizmadia Ervin: i.m. 142, 263.o.

⁴² Puja Frigyes: A szedőszekrénytől a miniszteri székig, Népszava Kiadó, 1988, 239-240.o.

⁴³ A nemzetközi kapcsolatok bemutatásához felhasznált forrásmű: Magyar külpolitika 1956-1989. Történeti kronológia, összeállította: Nagy Miklós, MTA Jelenkorkutató Bizottság, 1993.

⁴⁴ A szocializmus útján. A népi demokratikus átalakulás és a szocializmus építésének kronológiája 1944-1980, szerkesztette: Szabó Bálint, Akadémiai Kiadó, 1982², 603-630.o.

⁴⁵ Puja Frigyes: i.m. 256.o.

⁴⁶ Vö: Mr. Kádár, válogatta: Faragó Jenő, Hírlapkiadó Vállalat, 1989, 69-94.o.

⁴⁷ A külföldi államfői utakról egykori tolmácsként érdekes adalékokat közöl: Erdős André: Sorsfordító esztendő, Korona Kiadó, 2004, 36. skk.o.

⁴⁸ Vö: Nagy János: *A Szent Korona hazatérése = Zempléni Múzsza*, 2003. 2. szám, 40-44.o.

⁴⁹ *Gorbacsov tárgyalásai magyar vezetőkkel. Dokumentumok az egykori SZKP és MSZMP archívumaiból 1985-1991, szerkesztette: Baráth Magdolna, Rainer M. János, 1956-os Intézet, 2000, 37.sk.o.*

⁵⁰ *A politikai retorika fogalmáról és működési mechanizmusáról lásd: Bolvári-Takács Gábor: Eszmék és közhelyek. A politikai retorika a kultúra irányításában, 1957-1989 = Valóság, 2000. 1. szám, 96-108.o.*

⁵¹ *Losonczi Pál: Erősödő népi-nemzeti egység, békés egymás mellett élés. Válogatott beszédek, cikkek 1960-1984, Kossuth Könyvkiadó, 1984.*

⁵² *Politikai kisszótár, szerkesztette: Fencsik László, Kossuth Könyvkiadó, 1980⁴, 262.o.*

⁵³ *Uo. 53-54.o.*

⁵⁴ *Példa erre Pozsgay Imre, aki a művelődésügyi miniszteri tisztségből történt felmentése után nem akart más pozíciót, és csak saját feltételeinek Kádár általi elfogadása után vállalta a Hazafias Népfront főtitkári tisztségét. Vö: Pozsgay Imre: 1989. Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban, Püski Kiadó, 1993, 64-67.o.*

⁵⁵ *Tökés Rudolf: i.m. 283.o. A személyi javaslatok előkészítésének és a KB-ülésnek a hangulatát jól érzékeltetik: Bányász Rezső: Ne lőjetekek a szóvivőre!, Progressio Kiadó, 1999, 193-196.o.; Berecz Frigyes: Tévúton. Harminc hónap három kormányban, Magvető Könyvkiadó, 1990, 71-80.o.; Koltay Gábor – Bródy Péter: „Érdemei elismerése mellett” Beszélgetések Havasi Ferencsel, Szabad Tér Kiadó, 1989, 24-26.o.; Timár Mátyás: Válság – váltás – változások, Láng Kiadó, 1998, 132-134.o.*

⁵⁶ *A folyamatról részletesen lásd: Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris Kiadó, 2000, 520-534.o.; Huszár Tibor: i.m. 303. skk.o.*

⁵⁷ *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei, I-II. kötet, szerkesztette: S. Kosztricz Anna, Lakos János, Némethné Vágyi Karola, Soós László, T. Varga György, Magyar Országos Levéltár, 1993, 380-381.o.*

⁵⁸ *Uo. 383-384.o.*

⁵⁹ *Uo. 385.o.*

⁶⁰ *Dr. Paller Endre életrajzát lásd: Benke József: Egy magyar szocialista mezőgazdasági nagyüzem története. A barcsi Vörös Csillag 40 éve, Barcs, 1987, 385.o.*

⁶¹ *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei, i.m. 733.o. Ezen az ülésen jelent meg utoljára Kádár János, elmondva sokkoló hatású, összefüggéstelen, lelkiismeret-furdalástól telített beszédét, amellyel nyilvánvalóvá tette leromlott szellemi-fizikai állapotát.*

⁶² *Uo. 1525.o.*